Ismertetések – Reviews – Rezensionen – Katsauksia – Рецензии

Honti László:
A magyar és a nyugati ótörök szókészleti kapcsolatairól
Tinta Könyvkiadó, Budapest 2017. 218 [+ 1] l.
(Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 196.)
ISBN 978-963-409-114-1

Róna-Tas András és Berta Árpád óriási munkájáról – a nyugati ótörök nyelvről és nyelvünk törökségi jövevényszavairól – tucatnyi recenzió készült (ld. e kiadványsorozat hasábjain is, FUD 23: 305–315). Mindezeket Honti László összefoglalja új könyvének Bevezetésében (7–10). Az uráli nyelvtörténészt és etimológust e kétkötetes mű – Róna-Tas András által felügyelt – szófejtéseinek a magyar szókészlet legrégebbi rétegére vonatkozó állásfoglalása késztette értekezése megírására, azaz jó néhány szófejtés újratárgyalására.

Honti könyvében legalább ötven magyar szóalak etimológiáját kísérhetjük végig, a mássalhangzókat érintő hangtörténeti összefüggések és a szójelentés alakulása tekintetében (11–166). A később általam is felsorolandó elemek mellett többek között – egy-egy szóalak hangtani problematikájával összefüggésben – az *aszik, ázik, olvad* (41–44), az *engem, téged, meleg* stb. (103–117), a *bél, bog, bogyó, daru* (168) is előfordul, ezért (is) egy szómutatót készítettem volna a könyv végén. Az egyes szócikkek elemzése két fázisban történik. Előbb Honti az ismert szófejtő szótáraknak (MSzFE, TESz, UEW, EWUng, SSA, KĖSK stb.), illetőleg Róna-Tas Andrásnak az adott magyar szóra vonatkozó állásfoglalását közli (legtöbbnyire a forrásban megjelent nyelven), majd pedig a „Megjegyzés”-t követően kitér a magyar szó (és családja) teljes hang-, alak- és szókészlettani hátterének megvilágítására.

Először a Róna-Tas András által gyakran használt formulákból indulok ki. Elsőként a turkológus szerint gyakran vitatott törökségi eredetű („of debated T origin”) szavak kerülnek sorra: *árik* ’to decay, putrefy’; *gyer(m)ëk; gyúl, gyújt; kebel; orvos; sok; szép; szer; szűz; táltos; tojik; vejsze; ver.* Az *árik* (11–13) – és az *árt* – Honti szerint kétségtelenül finnugor eredetű, de alakulását az ősmagyarral kapcsolatba került törökségi nyelvek befolyásolták. A

gyer(m)ëk (34–37) ugor eredetét a finnugrista biztosra veszi. A *gyúl* és a *gyújt* (37–38) sem törökségi jövevényszó, hanem a szókincs régi eleme, melynek nincsenek megfelelő adatai a rokon nyelvekben. A *kebel* (44–46) az ugor alapnyelvből öröklődött, és minden kétséget kizáróan finnugor eredetű a *sok* (53) és a *szép* (53–55) is. A *táltos* (62–67) biztos, hogy ugor kori szó leszármazottja. A *szer* (55–56) mindenképpen uráli szóelem, és jelentései nem két, hanem egy szóé. A *szűz* (59–62) valószínűbben finnugor, mint török eredetű. Az *orvos* (48–49) lexéma finnugor és török magyarázatának is vannak nehézségei, „de mindegyiknek van valószínűsége is". A *tojik* (67–69) tekintetében Honti is lényegében egyetért Róna-Tas véleményével, vagyis a lexéma ősi uráli örökség is lehet, korai török jövevényszó is. Végül a *vejsze* (72–74) és a *ver* (76–78) kifogástalan finnugor egyeztetés, illetőleg biztosan ugor kori szó.

Róna-Tas második formulája, hogy a szó török eredete lehetséges / esetleges lehet („of possible T origin"): *es, eskü* 'oath'; *kert; sért*. Honti az *es, eskü* (31–34) törökségi eredetmagyarázatát elveti, és a *kert* (47–48) főnévről megállapítja, hogy e szó finnugor kori igetőből képződött. Ugyanígy kizárható a *sért* (51–52) török származása, a lexéma kétségtelenül finnugor eredetű.

A harmadik formulába, a szó török / lehetségesen török eredetű, ha … („the Hu word is / may be of T origin if …") tartozó szóelemek: *izzik; úr, ország*. Az *izzik* (38–41) – alapjában véve Róna-Tas véleményét elfogadva – Honti szerint nem lehet finnugor kori szó, de török eredeztetésről nem beszél. Az *úr* (69–72) – a turkológus véleménye hatására – egy finnugor alapnyelvi szó és egy törökségi jövevényszó összeolvadásának eredménye lehet.

A következőkben a Honti Lászlótól lajstromozott többi lexémát vizsgálom meg, és az általa közölt végeredményt közlöm. A *dug* (13–15), az *edz* (78–81) és az *ér* 'to arrive, to reach' (15–31) finnugor, ill. ugor eredete biztos. A *lék* (nyj. *vék*) (74–76) uráli kori szó, amely a törökségi kapcsolatok korában egy törökségi jövevényszóval kontaminálódhatott (ezt vallja Róna-Tas [= RTA] is). Az *ezüst* (81–95; valamennyi következő lexéma e lapszámot követi), a *fej,* a *gyalog* és a *gyökér* finnugor, ill. ugor eredete ugyancsak biztos. A *harap*[1] 'dry leaves' és a *harap*[2] 'to bite' szavak finnugor egyeztetése nagyon bizonytalan (RTA véleménye szerint is). A *hord,* az *irgalom,* a *kengyel,* a *kerül,* a *köcsög,* a *láb,* a *lel* és a *mese; magyar ~ megyer* egytől-egyig uráli, finnugor, illetőleg ugor eredetű (imitt-amott RTA hangtani, ill. jelentéstani problémákat vet fel). A *mese* és a *magyar ~ megyer* ugor kori szavak között szoros összefüggés tapasztalható. A *mű* Honti (és RTA) szerint vitatott eredetű: 1. uráli kori, 2. óoszét jövevényszó, ugyanígy *ravasz* szavunk is: 1. finnugor kori, 2. (elő)árja jövevényszó (RTA: bonyolultság; kérdés, hogy

összefügg-e a *róka* szóval). Az *ólom* és az *ón* ugor kori szópár (RTA: a két szó összefüggése nem világos). A *sajt* ugor kori, és egy tőről fakad *sajtó* szavunkkal. A *segg* és a *segít* (valószínűleg) finnugor eredetű (RTA: hangtani problémák). A *sír* 'tomb' – Bereczki új cseremisz etimológiai szótárát felhasználva – ismeretlen eredetű, a *szekér* pedig – Korenchy és RTA hatását is mérlegelve – iráni jövevényszó. A *szén,* a *szó,* a *szül* és az *üt* (valószínűleg) finnugor, ill. ugor eredetű (RTA: jelentéstani problémák). A *tár* 'to open' végül ismeretlen eredetű lexéma (RTA-nál is: hangutánzó-hangfestő jellegű szó).

Legalább az említés szintjén szóba hozok két jelentős összegezést egyrészt az alapnyelvi szibilánsok képviseleteiről (168–178), másrészt pedig az alapnyelvi affrikáták képviseleteiről (178–188).

A Zárszóban (188–190) a szerző szerényen azt állítja, hogy a vizsgált szavak többségében a magyar szóalak ősi (uráli, finnugor vagy ugor kori) eredetűnek bizonyult. Az összegezés alapján a statisztikai mutatók egy-két kivételt (*harap*[1], *harap*[2], *izzik, sír, szekér, tár*) leszámítva ezt az eredményt tükrözik.

Elmondható tehát, hogy az MSzFE és az UEW összefoglalása után újra érdemes volt megvizsgálni urálinak, finnugornak vagy ugornak magyarázott szóelemeinket. Honti László mintaszerű munkája remélhetőleg meggyőző nem csak a nyelvünk eredetét kutató tudósok számára.

ZAICZ GÁBOR